

VŠECHNY CESTY VEDOU K VÁLCE

Příběh Ruska
a Ukrajiny očima
českého reportéra,
2011–2022

Vojtěch Boháč

 C P R E S S

Vojtěch Boháč: Všechny cesty vedou k válce

Příběh Ruska a Ukrajiny očima českého reportéra,
2011–2022

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Vojtěch Boháč
Vojtěch Boháč: Všechny cesty vedou k válce – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2022

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

VŠECHNY CESTY VEDOU K VÁLCE

Příběh Ruska
a Ukrajiny očima
českého reportéra,
2011–2022

Vojtěch Boháč

 CPRESS

Věnováno

Petře Jirkovi

Anetě

Adéle Lence Anežce

© Vojtěch Boháč, 2022

ISBN tištěné verze 978-80-264-4527-2

ISBN e-knihy 978-80-264-4571-5 (1. zveřejnění, 2022) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-264-4573-9 (1. zveřejnění, 2022) (mobi)

ISBN e-knihy 978-80-264-4572-2 (1. zveřejnění, 2022) (ePDF)

OBSAH

I. Konec	7
II. První cesta	21
III. Vezmeme si Kreml?	54
IV. Pravda přestává existovat	83
V. Vždyť se tu nic neděje	101
VI. Revoluce důstojnosti	131
VII. Referendum	163
VIII. Úchyláci fašističtí!	193
IX. Po požáru	225
X. Na frontě	244
XI. Místo splněných přání	270
XII. Nuda	290
XIII. Udělá to?	306
XIV. Pod palbou	338
XV. Do pekla	363
Poznámky	398
Poděkování	399
Fotopříloha	401

I. KONEC

Les duchů – Pan Tomáš by letos slavil padesát –
Nikdo neví, kde je Alina – Chtějí nás zlikvidovat

Duben 2022. Kyjevská oblast, Ukrajina

Lesem se ozývá skřípění vysokých borovic. Některé jsou ohořelé, jiné polámané od raket. Pod stromy stojí spálený vojenský bagr. Přes sežehlou radlici visí zbytek maskovací sítě. Schovat vozidlo před dělostřelectvem se ale zjevně nepodařilo. Jeho kabina je místy černá, jinde rezavá a plech ošlehaný plameny působí jako pláž po havárii ropného tankeru. Okolo se válí otevřené a rozbité dřevěné krabice od munice.

„Musíme jít opatrně, jsme tu dřív než odminovávači,“ říká Jurij a v příkrčeném podřepu očima prohledává cestu, než opatrně našlápne vpřed. Najednou ukáže na tenký zelený provázek, který se táhne těsně nad zemí mezi kusem povaleného kmene a keřem na opačné straně cesty. „Tihle svou práci odvedli profesionálně. Věděli, co dělají,“ pokyvuje uznale hlavou nad prací nepřítelů a prochází dál.

Metr po metru prohledává terén. Přemýšlím, na co všechno si musíme dávat pozor, abychom nevyletěli do vzduchu ještě týden poté, co se odsud stáhla ruská vojska. Cítím se jako v začarovaném lese, který teprve nedávno opustili jeho duchové. Nikdo neví, co přesně za sebou zanechali ani jestli se ještě vrátí.

Kolem bahnité cesty, lemované poschovávanými špagáty připojenými k výbušninám, jsou v písčité půdě vykopané široké jámy.

Ještě před pár dny kryly ruské tanky a obrněnce. Ted', 10. dubna, jsou prázdné. Opodál najdeme provizorní ležení, ve kterém zůstaly krabice od jídla označené rozpůlenou hvězdou – symbolem ruské armády – a taky gumáky, maskáče nebo promoklé matrace. Jednu borovici hned vedle ležení rozřála dopadající raketa, která neexplodovala a zůstala zaražená hluboko do kmene stromu.

Jurij je menší, ale pevně stavěný čtyřicátník s pohyby zkušeného rváče. Ted' má pár dní klid. Před týdnem dobojoval u Kyjeva, ale už se chystá zpět na Donbas, odkud sem přijel jako voják se speciálním zadáním. „Pochopil jsem, že plán protivníka je projít ze severozápadu kolem Kyjeva, spojit se s vojsky postupujícími od jihu, rozdělit tak Ukrajinu a zastavit dodávky zásob pro Kyjev ze západu,“ ukazuje rukou kamsi ve směru dálnice.

Stojíme kolem něj s fotografkou Majdou a našimi dvěma ukrajinskými kolegy, Tarasem a Aljonou. V tu chvíli mu došlo, jak je situace vážná a že je potřeba vykopat protivníka zase na sever za dálnici, kterou už překročil.

„Nespouštěli jsme z nich oči. Moji kluci tu lítali s drony. Další se plížili nocí a naváděli dělostřelectvo. Prakticky jsme nespali,“ vzpomíná Jurij Ulšin, kterému ostatní vojáci neřeknou jinak než Grek, když se noříme hlouběji do lesa. Ulšin tu velel speciální jednotce, která při obraně Kyjeva likvidovala ruskou techniku i vojáky a naváděla dělostřelectvo. Právě v těchto místech se jim podařilo zastavit postup ruské armády – sice překročila dálnici, ale dál na jih už se nedostala. Právě v těchto místech jsme je o měsíc dřív na samém začátku války taky poprvé potkali. Tenkrát jsme vyvázli živí, ale když jsme poslední dny viděli všechna rozstřílená auta kolem cest, začalo mě mrazit z toho, že stejné štěstí neměl zdaleka každý.

Štěstí chybělo i mnoha ruským vojákům. „Viděli jsme, jak v noci nakládají dvoustovky na nákladáky a odváží je zpátky na sever, odkud přišli.“ Dvoustovky jsou náklad označovaný číslem 200: padlí. Na začátku války se hodně mluvilo o tom, že tu pálili těla

svých padlých v pojízdných krematoriích, aby je nemuseli odvážet i tisíce kilometrů nazpět do republik jako Burjatsko nebo Tuva. Pro mnohé okupanty byla válka nejdelší výpravou v životě. A taky tou poslední.

Pokračujeme dál po lesní pěšině, která je přehrazená lidským tělem. Člověk v neoznačených maskáčích leží na zemi se zkříženýma nohama, s jednou rukou na hrudi a druhou podél těla. Vypadá jako tremp, který se na chvíli natáhl v lese. Jak se k němu blížíme, jeho kůže začíná připomínat voskovou figurínu. Nepůsobí, že by vůbec někdy žil.

Může k němu být připevněná mina, tak jej překračujeme. Vidíme přitom, že má prostřelenou hlavu. „Sakra, tohle mohl být klidně náš průzkumník,“ znervózní Jurij.

Voják tu musí ležet aspoň týden. Mlčenlivým lesem neproniká ani hluk aut projíždějících sotva dvě stě metrů od nás po žitomirské dálnici. Je to právě jenom týden, co poslední ruské jednotky opustily Kyjevskou oblast, a lidé už se vracejí domů po desetitisících. Dálnice je plná aut, mnoho z nich zastavuje a navrátilci si fotí zbytky tanků a obrněnců, které tu v křoví nebo přímo v odstavném pruhu zůstaly po odchodu duchů. Na většině z nich jsou symboly V nebo Z, na jiných i bílou barvou namalované lebky.

„Vyfoť mě s tím věčkem, kurva,“ křičí na odpočívadle u benzínky na svou ženu muž, který vyskočil na ohořelý obrněnec. Malá dcera se usmívá, žena fotí. „To jsme je rozřezali!“ směje se otec nahlas z výšky.

Kolony aut jsou podobné těm, které se snažily teprve před měsícem na samém začátku války z města dostat stejnou cestou pryč. Už po pár dnech se o dálnici bojovalo a někteří z těch, kteří se po ní snažili dostat do bezpečí, tu zůstali navždy. Válka nedělala mezi uprchlíky rozdíl – kolem dálnice doted' stojí v příkopech rozstřílené moskviče i moderní SUV.

O dva dny dříve jsme potkali na nedalekém odpočívadle před sežehlou kolonou ruských cisteren desetiletou Augustýnku.

Procházela se v duhových šatech před troskami a zaujatě si je prohlížela. Po čtyřiceti dnech na útěku se vracela s matkou Julíí a otcem Vladimírem zpět do Kyjeva. Když odjížděli, dostali se v zácpě jen do západoukrajinských Černivců, dál už se jim popojíždět nechtělo. Nakonec obrátili směr. U ohořelých vraků nákladňáků a cisteren si Augustýnka vzala do ruky cár plastového pytlíku a začala recitovat básničku.

„Letí lístek okvětní, od rána až k poledni. Kolem světa obkrouží, splní, po čem zatoužím,“ odříkala a pustila torzo pytlíku do větru.

„Když si něco budete přát, splní se to,“ vysvětlovala Julie. Pytlík odletěl směrem k lesu, kde teď stojíme nad mrtvým vojákem.

Jurij vytahuje telefon a vytukává číslo. „Máme tu dvoustovku, na Makarivských chalupách. Může to být náš průzkumník. Pošlete pro něj někoho, ať ho identifikují,“ udílí pokyny.

Nikdo neví, kolik jich tu po lesích ještě je. Každý den najdou a pohřbí další.

Den před naším příjezdem zrovna pohřbívali starostku neda-
lekého Motyžyna Olgu Suchenkovou s její rodinou – manželem a synem. Člen teritoriální obrany Andrij nám na obecním úřadě vyprávěl, co jsme se dočetli i v médiích – starostka odmítla přistoupit na ruskou vládu nad vesnicí a dál pomáhala ukrajinské armádě. Rusové ji zajali, zlámali jí ruce a nohy a nakonec ji i s manželem a synem zabili. Ve vesnici měli operovat žoldáci ze soukromé armády Wagner, která v posledních letech páchala zvěrstva nejen na Ukrajině, ale i v Sýrii, Libyi nebo Mali.

Od Motyžyna jsou to k žitomirské dálnici asi dva kilometry. Na nich jsme našli tři rozstřílená auta, která natrefila na postupující ruská vojska.

„Trvalo to celý měsíc. Nedali jsme jim spát, řezali jsme jim zásobovací tepny. Vešli na území, které neznali, a my jsme jim tu udělali ze života peklo. Necháпали, co se kolem nich děje. A pak se jedné noci začali stahovat. Měli jsme z toho šílenou radost – tři týdny

jsme nespali, nejedli, nenechali jsme je v klidu. Teď odcházeli a my jsme jim pořád šli v patách,“ popisuje Jurij s úlevným úsměvem odchod ruských vojsk od Kyjeva.

V ten den se konečně rozplynul víc než měsíc trvající strach, že by se Putinovi mohlo podařit odříznout a dobýt Kyjev. Stažení vojsk z obrovského území na sever a západ od hlavního města mělo ale ještě jeden důsledek – ruským vojákům se nepodařilo zamést, co tu po sobě nechali. Zdaleka to nebyla jen zničená technika.

* * *

Rozloučili jsme se s Jurijem a vyrazili zpět do Makarivu – neda-
lekého města, o které se za cenu přinejmenším desítek mrtvých
obránců z místní domobrany poprvé zastavil ruský postup ze se-
veru. V Makarivu jsme byli už několikrát. Naposledy včera, když
jsme se chtěli podívat na místo, kde nás před měsícem málem za-
střelili Rusové, a setkat se se starostou Vadimem Tokarem. Jako
šéf domobrany vedl úspěšnou obranu města.

Tokar je učebnicovým příkladem politické generace Euromajda-
nu – mladý kyjevský advokát se vrátil ze své praxe domů, aby se
stal starostou. Zatímco jiní starostové v okolí buď uprchli, nebo
se smířili s okupací, Tokar ve městě rychle zformoval domobra-
nu, a když se v Makarivu dozvěděli, že Rusové postupují směrem
k městu, vzali zbraně a jeli jim na kraj města naproti. Postup ne-
přátelské armády tam zvládli zdržet.

Právě v té válečné roli jsme Tokara na začátku března potkali
poprvé. Ruská armáda tehdy uzavírala obklíčení, ve kterém město
strávilo pět dní, kdy neexistovala cesta dovnitř ani ven. Poté se
sem za pomoci dělostřelectva probila přes ruské pozice ukrajín-
ská armáda. Frontovým městem ale Makariv zůstal prakticky až
do stažení ruských jednotek od Kyjeva před týdnem.

Obyvatelé, kteří se město snažili opustit, skončili často mrt-
ví ve svých autech na kraji silnice. Podle Tokara právě takhle

skončila většina z víc než dvou stovek civilních obětí invaze v makarivském rajónu. Další mrtví byli nalezeni v provizorních hrobech u cest, někteří se svázanýma rukama a prostřelenou hlavou. Dvě ženy okupanti před popravou znásilnili.

Ptám se Tokara, proč si pořád nevysvlékl uniformu. Odpoví, co jsme slyšeli už mockrát: přestože se teď v dubnu ruské jednotky přeskupují k útoku na Donbas, brzy se můžou vrátit i sem. „Pro mě válka ještě neskončila. A stejně tak neskončila ani transformace mojí osobnosti,“ vydechne.

„Teď chci prostě jen žít v míru a hlavně si odpočinout, to je všechno,“ říká a do očí se mu derou stejné slzy únavy a vyčerpání, jako když jsem s ním mluvil na konci prvního týdne války sotva dva kilometry od fronty.

Do Makariva se vracíme i kvůli jednomu z těch lidí, kteří se do bezpečí dostat nezvládli. Když jsme na Voxpotu vydali naši reportáž z prvních dní války na Ukrajině, dostali jsme mail od paní Simony. Ve stejnou dobu, kdy jsme se my pohybovali kolem žitomirské dálnice u městečka Makariv, se tam měl pohybovat také její manžel Tomáš.

„Od 2. 3. 13 hod. 20 min. má mobily nedostupné, do cz nedojel a je nezvěstný,“ psala nám a prosila o jakoukoli informaci, která by rodině napověděla, co se s manželem a tátou stalo.

Když jsme v Makarivu tehdy v březnu těsně unikli střelbě, schovali jsme se v krytu plném lidí. Několik z nich nám řeklo, že se tu ocitli náhodou – původně měli namířeno do bezpečí na západ Ukrajiny, na dálnici se ale kvůli ruským jednotkám museli otočit zhruba v místě, kde jsme později s Grekem prohledávali les. Tak se ocitli v cizím Makarivu.

Jednou z nich byla paní Irina z Irpině, která v krytu pobývala se svým pětiletým synem a dvouměsíční dcerou. Když jela po žitomirské dálnici, začalo na ni blikat auto v protisměru a z okna na ni divoce mával řidič. „Zastavila jsem. Křičeli na mě, ať se okamžitě otočím, že o kousek dál už jedou tanky,“ vzpomíná.

„Jen co jsme se otočili, jeden tank začal střílet a trefil benzínku vedle nás.“

Sami jsme v ten samý den nedaleko viděli jedno rozstřílené auto s mrtvou posádkou a od několika dalších lidí slyšeli o stejných výjevech na jiných místech.

Paní Simoně jsme odepsali, že na trase jejího manžela střelily po civilistech ruské jednotky a naděje, že by byl po týdnu mlčení živý, bohužel není velká. Tím jsme tehdy celou záležitost uzavřeli.

Včera jsme ale po cestě přes Makariv do zničené Borod'anky fotili mimo jiné rozstřílená auta. Byly jich desítky. Když jsme se večer dostali do hotelu v Kyjevě, Majda upravovala fotky a jednu z nich poslala svému příteli, aby viděl, jak to kolem nás vypadá. Byl na ní úplně zničený červený sedan.

„Co jsi mi to poslala za fotku rozstříleného českého auta?“ zeptal se jí.

„Jaké české auto myslíš?“

„Poslala jsi mi fotku zničeného českého auta.“

Tak jsme zjistili, že šlo o auto pana Tomáše. Fotka byla pořizena jen několik metrů od pozic, ze kterých ruští vojáci stříleli i na nás – sotva hodinu a půl poté, co se Tomáš odmlčel. Zatímco naše auto schytalo jen jeden průstřel, to jeho bylo naskrz provrtané mnoha ranami.

Vyrazili jsme tedy na místo znovu. Červený sedan už tam nestál, ale místní zrovna nakládali zničený obrněnec. Chvíli jsme se procházeli kolem a hledali, jestli tu nezůstala některá z věcí, které měl mít Tomáš podle Simony s sebou. Po chvíli jsme našli adidasu.

„Kam se tu odklízí ta rozstřílená auta?“ ptám se lidí nakládajících obrněnec.

„Na vřakově, asi kilometr zpátky do města a pak doleva,“ ukazuje nám jeden z mužů.

Beru tenisku s sebou a jedeme. Kolem cesty už místní opravují elektrické vedení i dráty s internetem. Odklízí trosky, opravují rozbité zdi domů.

Na dvoře zemědělského družstva stojí asi třicet spálených maršrutek. „Zasáhl je dělostřelecký granát a postupně od sebe chytly,“ vypráví mechanik z nedalekého autoservisu. V zemi jsou malé krátery od dopadajících granátů. Nedaleká chruščovka, čtyřpatrový panelák typický pro sovětská 60. a 70. léta, má ve čtvrtém patře ustřelenou stěnu, další zase shořela střecha.

Procházíme dvorem kolem zničených aut. V některých je zaslá krev, jiná snad stihli pasažéři včas opustit. Vcházíme do velkého prostoru pro schraňování zemědělských strojů, nacházíme další desítky rozstřílených vozů. A po chvíli i Tomášovo auto.

Průstřely vedly přes čelní sklo, přes dveře i přes opěrku hlavy na místě řidiče. V autě zůstal jen technický průkaz, obrázek s pannou Marií a pak už jen mnoho krve.

Zatočila se mi hlava. Tomášův příběh jsem znal – český dobrovolník se vydal na Ukrajinu hned v prvních dnech války, protože nedokázal jen tak sedět a nečinně koukat na zprávy.

„Byl to hodně rodinný typ. Když slyšel, co se tam lidem a jejich dětem děje, prostě to nevydržel,“ popisuje mi při setkání v Praze paní Simona motivaci svého manžela. Letos by slavil padesátiny. Byl profesionálním řidičem kamionů i autobusů, měl v plánu pomáhat lidem utéct do bezpečí. „Prvních pár dní vozil lidi ze Lvova k hranici. Pak to zřejmě nevydržel a vydal se ke Kyjevu. Nám to ale nepřiznal a řekl, že jede jen do Žitomiru,“ vzpomíná Simona.

Její čerstvě dospělá dcera dodává, že Tomáš zkrátka rád pomáhal. „Když viděl bezdomovce, hned ho napadlo, že by mu měl aspoň uvařit něco k jídlu.“ Navzdory obavám nejbližších došel k tomu, že potřeba pomáhat je silnější, a vydal se na vlastní pěst na Ukrajinu.

Rodina mu nabalila dva telefony, kdyby se jednomu vybila baterka. Skrz historii párování telefonu s tabletem Simona později zjistila, že se naposledy objevil v městečku Byšiv, kde přespal u místních. Naposledy telefonoval po poledni 2. března, dispečerovi do práce. Podle rodiny mu Tomáš oznámil, že se vrací domů

a za čtyři dny opět nastoupí. Cestou ale zřejmě potkal na dálnici na Lvov ruské jednotky. Když je chtěl objet ze severu, natrefil na další, kterým už neunikl.

V květnu jsme se dozvěděli, že jej Makarivští spolu s dalšími dvěma lidmi vykopali zpod dřevěného kříže jen pár metrů od místa, kde jsme našli jeho tenisku.

* * *

Osud posádky jiného auta přepadeného na cestě do bezpečí jsem znal z vyprávění a reportáže Tarase a Aliny, dvou ukrajinských novinářů, se kterými jsme od začátku války často pracovali. Je to příběh Valerie Jacuk – osmileté dívky, která jela s matkou po žitomirské dálnici do bezpečí na jih. Ve druhém autě těsně za nimi jel její otec a patnáctiletá sestra Alina.

„Ze Severenivky jsme vyjeli na dálnici a brzy uviděli ruské tanky. Máma na mě zakřičela, ať si lehnu. Neviděla jsem, co je před námi ani za námi. Jen jsem slyšela, jak se rozletěla okna, jak kulky trhaly auto a všude létaly střepiny. Máma tiše prosila, ať nás nechají,“ popisovala Valerie Tarasovi setkání s ruskými vojáky.

„Po nějakých deseti sekundách střelba ztichne a máma sedí na sedačce, jako by se nic nestalo. Auto je celé provrtané, moje věci taky. Lezu k mámě a ptám se jí, jestli je v pořádku, ale nebyla.“ Matka bledla a nemohla mluvit. Valerie vzala telefon a chtěla zavolat záchranku. Telefon nefungoval, tak se vyplazila ven k taktéž rozstřílenému autu s tátou a sestrou a zavolala na ně, jestli jsou v pořádku.

„Alina odpověděla, ale táta mlčel. Dívám se do okna a vidím, že...“ zastavila se na chvíli ve vyprávění, „že tátovi je taky špatně.“ Alina měla prostřelenou nohu a nemohla z auta ven. Valerie se tedy vypravila pro pomoc do blízké vesnice, jenže jí nikdo neotevíral. Když se vrátila k autu, zaslechla v dálce tank. Zalezla za sestrou a schovala se pod sedadla.

„Za chvíli otevřeli dveře a zeptali se, jestli jsem celá. Řekla jsem, že jo, ale že Alina má prostřelenou nohu,“ popsala Valerie Tarasovi, jak ji Rusové vzali na jeden tank a Alinu na druhý. „Přivezli mě k nějakým lidem, kde mě nechali. Jeden Rus mi donesl krabici bombónů. Zeptala jsem se ho, jestli budou všichni živí. Odpověděl mi, že mi nic slíbit nemůže.“ Voják jí pak řekl, že máma je v pořádku, ale otec stráví nějakou dobu v nemocnici, protože je raněný. Alinu prý odvezli do Běloruska.

„Nejdřív jsem si myslela, že lže. Pak mě ale napadlo, že to může být logické – jestli vozí do Běloruska své raněné vojáky, proč by tam nemohli odvézt i sestru.“

Kam sestru odvezli, se už ale nezjistilo. Valeriiny rodiče našli lidé z Motyžyna hned po odchodu ruských vojsk zastřelené u cesty.

* * *

Když pokračujeme ve stejném směru jako okupanti, k běloruským hranicím, stopy po destrukci jsou stále zřetelnější. Kolem cest je kromě zničené vojenské techniky a rozstřílených aut stále víc pobořených domů. Některé rakety sem podle místních litaly z ukrajinských pozic, jiné z ruských. Zatímco někteří okupanti se prý chovali lidsky, jiní přišli, kradli a vyhrožovali.

Když přijíždíme do Borod'anky, nabývá rozsah destrukce úplně nových rozměrů. Kruhový objezd na okraji města je blokován několika zničenými auty a provizorními barikádami z kusů plechu a pneumatik. Z nedávno opravené silnice je po bombardování jedna dlouhá kaluž bláta.

Hned za kruhovým objezdem začíná ulice Centrální – hlavní tepna dříve třináctitisícového města, ve kterém při bitvě o Kyjev zemřelo zřejmě nejvíc lidí. A teď je tu taky nejvíc těch, kteří sice přežili, ale nemají se kam vrátit. Jejich domy už nestojí.

Kruhový objezd na vjezdu do Borod'anky představuje důležitou křižovátku. Na západ z něj vede hlavní cesta na Buču, Hostomel

a Irpiň, kde se zastavil ruský postup směrem k centru Kyjeva. Na jih lze zase vyjet na Makariv, Byšiv a Fastiv, kudy se Rusové snažili obklíčit Kyjev ze západu. Právě někde v okolí Borod'anky se v prvních týdnech války zastavil desítky kilometrů dlouhý konvoj, který měl po počátečním rychlém postupu ruské armády na Kyjev útočníky dozásobit a umožnit jim obléhání hlavního města.

Místo plynulého průjezdu vojsk se tak ve městě koncentrovala frustrace útočníků, kteří se nemohli dostat dál. Ulice Centrální začíná pětipatrovým panelákem, ze kterého zůstaly po náletu ruské stíhačky jen dvě boční zdi. Vedlejší devítipatrová budova je celá ohořelá a o kus dál směrem k centru vidíme původně stejně vysoký dům, ze kterého teď zůstala jen suť, zpod níž se i po měsíci snaží bagry vyprostit těla.

Procházíme městem, které zůstalo v troskách. Vchod do ohořelé budovy pošty je stále opevněný pytli s pískem. Vedle stojí sežehnutý obrněný transportér a o další kus dál ještě jeden. Písmeno V na něm přečkalo plameny a teď hlásí, že patří Rusům.

Vchod do vedlejší ulice brání na bok převrácená bílá dodávka. „Průchod i průjezd zakázán“, stojí modrým písmem na její střeše. „Stůj, střílí“, hlásí zase nápis na kapotě. Kdo konkrétně a na koho tu ještě před týdnem střílel, už neříká.

Přecházím Centrální ulici, na domovních cedulích i přes dekomunizační zákony posledních let stále nazývanou Leninova. Z obou stran ji lemují trosky rozbombardovaných domů a zbytky vojenských i civilních vozidel.

Naproti poště stojí v malém parku památník obětem druhé světové války. V boji s nacismem tehdy padlo 240 místních. Kolik vojáků z Borod'anky zemřelo v prvních týdnech ruské okupace, nedokáže zatím nikdo říct. Odhady počtu mrtvých civilistů účet za druhou světovou přesahují. Mluví se o 200 až 400 obětech. „Situace v Borod'ance je z hlediska lidských obětí nejhorší v oblasti,“ řekla den po stažení ruských vojsk generální prokurátorka Irina Venediktova.

Procházím centrem dál po hlavní ulici kolem dalších a dalších zničených domů. Potkávám muže a ženu vedoucí kola. Promluvíím na ně, ale hned zase zmlknu. Není mi jasné, jestli jsou opravdoví. Jestli je všechno, co tu vidím, vůbec možné.

Tupě se dívat kolem sebe jde samo. Pustit se do řeči s lidmi, kteří vylézají ze sklepů anebo se sem vracují po stažení ruských vojsk, znamená vzdát se role pozorovatele, začít interagovat a připustit, že je to všechno skutečné.

Nakonec jen pozdravím a pokračuji k centru.

Na hlavním náměstí o dvě stě metrů dál se do rozvalin devítipatrového paneláku zarývá radlice bagru. Stát zůstaly jen okraje, střed domu na začátku března zasáhla bomba shozená z letadla. Z obou zbylých stran trčí železné dráty, panely na nich visí ve vzduchu, jako by šlo o špatně složenou dětskou skládačku. V sutinách se válí plyšový medvídek.

„Ve sklepe pod domem je pořád pětadvacet lidí,“ vysvětluje třicetiletý Roman a dívá se na suť pronikavě zelenýma očima. Do závalu pronikl po pádu budovy telefonní signál a uvěznění lidé z něj prosili o pomoc. Nepřišla, protože město drželi celý další měsíc Rusové. Naděje, že by kdokoli ve sklepe zůstal živý, dávno vyhasla.

Bagr se stále snaží prorazit cestu sutí. Leží pod ní i Romanova tchyně, švagr a švagrova rodina. „Už to mělo být rozebrané před třemi dny, ale je to panelák. Každý panel drží dráty pohromadě s dalšími panely, všechno jde děsně pomalu.“ Záchranáři přerézávají dráty a jeřábem odstraňují jednotlivé kusy betonu.

Roman se svou ženou a dcerou přečkal bombardování Borod'anky na chalupě na vesnici o pět kilometrů dál. Tchán se zase jen pár minut před explozí vyplížil ze sklepa vyzvednout něco v sousedním domě. Když se Roman dozvěděl, co se stalo, poslal ženu s dcerou do Polska. Do Borod'anky se vrátil hned poté, co odsud před týdnem ruská vojska odtáhla na sever.

Před paneláky teď stojí hasičská auta a stany záchranářů pracujících od úsvitu do setmění. Blíž ke vchodům jsou zaparkovaná

auta s přívěsnými vozíky, rozvaliny se na ně mohou kdykoli zřítit. Dveřmi s nápisem „nevstupovat“ prochází několik mužů do devítipatrového domu, ze kterého zůstala stát necelá polovina. Ta má popraskané stěny a silně narušenou statiku. S každým patrem jsou stopy po ohni výraznější.

Z dětského pokoje v pátém patře tahá pětáctýřicetiletý, statný a nakrátko střižený Alexandr to málo, co zůstalo použitelné. Po stropě je rozstříknutá voda z topení. Tank páčil z ulice nahoru přímo do Alexandrova bytu. V podlaze balkónu zůstala prostřelená díra, kusy radiátoru se válejí až v protější místnosti.

„Manželka mě teď poslala posbírat prádlo z balkónu. Já na to, že jestli ho chce, bude si ho muset posbírat sama,“ zasměje se a modrošedé oči upírá na díru. Dál pomalu balí to vybavení bytu, které ještě zůstalo použitelné.

Jednou z mála neponičených věcí je akvárium s malými rybkami. Rybky plavou na boku mrtvé, voda pomalu zelená. Napadne mě, že podobně to bude vypadat ve sklepech zasypaných sutí.

„Stalo se to 2. března v 8. 20. Byla to ruská stíhačka. Nejdřív shodila bombu na dům číslo 359, pak se otočila a udeřila ještě sem,“ tlumočí Alexandr, co mu řekli jeho sousedé, když sem před dvěma dny přijel pro věci. „Hned v den bombardování mi poslali fotku a napsali: Saňko, s tvým domem je konec,“ vzpomíná a tvrdě se směje. „Chtějí nás zlikvidovat,“ kroučí hlavou. „Prostě nás jen tupě vraždí.“

Vadim si o dvě patra výš může svůj byt už jenom natáčet. Nezůstalo v něm vůbec nic – všechno shořelo na popel. Jen sežehnutý pohár z ukrajinského mistrovství v rybaření ještě drží tvar. Jakmile jej Vadim vezme do ruky, rozpadne se taky.

„Když do střechy našeho domu udeřila první raketa, srazilo to mého malého syna na kolena. Vystrašení jsme přeběhli do vedlejšího domu, kde ve druhém patře bydlela moje matka,“ líčí Vadim úprk. Matčin byt díky své poloze na samém kraji domu č. 359 jako jeden z mála vydržel kromě dopadů raket menšího

kalibru i následnou těžkou bombu z letadla, která prořízla devítipatrový panelák od střechy až po zem a uvěznila pod sutí desítky lidí.

„Nebyly tu žádné vojenské základny. Nikdo nevíme, proč nás bombardovali,“ popisuje rozechvělým hlasem a upírá pohled před sebe. „Hlavní teď bude dostat ze závalu rodinu,“ řekne náhle. „Ode mě tam leží pět lidí – matka a bratr s celou rodinou.“

Časem se zpřesňují statistiky obětí, stoupají k horní hranici prvních odhadů. Zatímco za dva roky okupace nacisty zemřelo v Borod'ance 240 lidí, za čtyřicet dní ruské invaze to bylo téměř o polovinu víc.

„Vážení bratři! Vaši otcové a dědové a pradědové nebojovali s nacisty a nebránili naši společnou vlast, aby dnešní nacisté zabrali moc na Ukrajině,“ prohlásil Putin v závěru své řeči, kterou 24. února v brzkých ranních hodinách vyhlásil invazi na Ukrajinu.

V té samé řeči Putin pronesl, že se Rusko musí bránit před něčím ještě horším, než co by se mohlo stát, kdyby nechalo Ukrajinu na pokoji. Stojím v suti dříve bohatého města nedaleko od Kyjeva a nenapadá mě, co horšího se mohlo stát, kdyby Rusko na Ukrajinu nezaútočilo. Místo toho přemýšlím, kdy se vlastně stalo tohle. Kdy se Rusko vydalo na cestu, která vede až k záchranářům vynášejícím desítky mrtvých ze závalů po ruském bombardování.

II. PRVNÍ CESTA

Říkám ti, tady je budoucnost – Všechno se rozkradlo – Putin se začíná bát – Jsme jiná civilizace

Léto 2011, Ťumeňská oblast, Rusko

„Vypadá to, jako by se tu prohnala válka,“ směje se za volantem čtyřicátník Igor. Stopnul jsem ho kousek za Žitomirem. Silnice ze slovenské hranice přes Lvov už měla nový povrch a jelo se po ní rychle, to ale v Žitomiru skončilo. Igor říká, že tady se vzdálenost nepočítá na kilometry, ale na množství poztrácených součástí, které nekvalitní cesta z auta vytřepe. Naplno se ale pracuje na silnici nové. Do roka musí propojit polskou hranici se Lvovem, Kyjevem, Charkovem a Doněckem. Ve všech těch městech se bude už příští léto hrát mistrovství Evropy ve fotbale. Celkem dva tisíce kilometrů od západu až na východ Ukrajiny.

„Stejně se bojím, jestli si před světem neutrháme ostudu,“ přizná se Igor a vážně se na mě podívá zpod staré kšiltovky. UEFA už dvakrát pohrozila, že když se přípravy nebudou dařit, může se šampionát přesunout do Řecka nebo Skotska. „Mistrovství nás může ukázat jako evropskou zemi, která je schopná vzít na sebe úkoly a splnit je, ale taky jako zemi, která se ani po dvaceti letech nedokázala postavit na vlastní nohy,“ říká Igor.

Podle cedule zbývá do Kyjeva 50 kilometrů. Nalevo je odbočka na Makariv a Borod'anku, doleva na Bílou Cerkev a Oděsu.

„A dokázali jste se postavit na vlastní nohy?“ zkouším pokračovat v debatě lámanou ruštinou.

„Věřil jsem Juščenkovi, že nás vytáhne z postsovětského marasmu. Že z Ukrajiny udělá evropskou zemi,“ pustil se Igor do vyprávění o prezidentovi, který se dostal k moci v roce 2005 na vlně Oranžové revoluce. Jedné ze tří revolucí, které v té době vynesly do čela postsovětských zemí prozápadní lídry.

Bývalý guvernér Národní banky a předseda vlády Viktor Juščenko sice pochází ze severovýchodního města Sumy, ale na rozdíl od svého předchůdce, bývalého sovětského funkcionáře Leonida Kučmy, představoval jasné směřování do Evropy. Nebo o něm aspoň mluvil.

Kučma odcházel z úřadu s podezřením, že v kauze nazvané „kazetový skandál“ nechal v roce 2000 unést a zavraždit investigativního novináře Georgije Gongadzeho, který rozkrýval korupci na vysokých místech. Jako nástupce si vybral doněckého politika Viktora Janukovyče, pro kterého vedl intenzivní kampaň nejen sám Kučma, ale taky ruský prezident Vladimir Putin. Tenkrát na Ukrajině velmi populární.

Slabý a snadno ovladatelný Janukovyč měl Kučmovi zajistit beztrestnost a Putinovi ještě silnější orientaci Ukrajiny na Rusko. Opoziční Juščenko naopak sliboval vyšetření vraždy novináře, přítrž všudypřítomné korupci a směřování země na Západ.

Právě to Putin už prakticky od začátku svého mandátu považoval za zásadní hrozbu, kterou je třeba zvrátit. „Musíme něco udělat s Ukrajinou, jinak o ni přijdeme,“ opakoval podle svých spolupracovníků od prvního dne v úřadě.¹

Z Ruska tak před volbami v roce 2004 přijelo Janukovyčovi pomáhat mnoho elitních politických technologů. Krátce před volbami se do souboje zapojil i samotný Putin, který nejprve několikrát pozval Janukovyče do Moskvy, následně na svou oslavu narozenin a nakonec přijel sám do Kyjeva, aby svého kandidáta podpořil při oslavě 60. výročí osvobození města od nacistů přímo před voliči v centru města.

Předvolební průzkumy ukazovaly, že bez zásadního zasahování do výsledků voleb Janukovyč ani s veškerou podporou Ruska nevyhraje. A to dokonce ani poté, co byl jeho hlavní rival na samém vrcholu kampaně jen necelé dva měsíce před prvním kolem voleb otráven vysoce toxickým dioxinem, který ho na čas vyřadil z kampaně a značně mu poškodil tvář.

Po oznámení výsledků druhého kola, podle kterých k Rusku otevřenější Janukovyč těsně vyhrál, vyrazili lidé na protest proti falšování voleb do ulic. Ve stanovém táboře v centru Kyjeva pak zůstali od vyhlášení výsledků na konci listopadu 2004 až do konce ledna 2005, kdy byl po soudem nařízeném opakování druhého kola inaugurován opoziční kandidát Juščenko.

Přes hlasité přísliby omezení ruského vlivu v zemi nebo vyšetření vraždy novináře Gongadzeho se ale nejprve rozpadlo Juščenkovo spojení s předsedkyní vlády Julií Tymošenko, na jejíž místo v roce 2006 jmenoval svého nedávného rivala Viktora Janukovyče. To si mnozí vysvětlovali jako krok k usmíření s Ruskem. Nedošlo ani na vyšetření Gongadzeho vraždy. Jedna část veřejnosti si to vykládala jako součást dohody s bývalým prezidentem, že se vzdá moci, druhá zase jako důkaz Juščenkovy obavy, že by případné šetření odhalilo věci, do kterých byl jako předseda vlády pod Kučmou zapleten.

Nepodařilo se ani udržet smír s Moskvou, se kterou se Ukrajina jako první propadla do plynové války na přelomu let 2008 a 2009. Z té nevyšla dobře ani jedna strana – Rusko s poškozenou pověstí stabilního dodavatele, Ukrajina zase utrpěla na pověsti spolehlivého transportéra. Přes urovnání sporů dostal Juščenko v létě 2009 od tehdejšího ruského prezidenta Dmitrije Medveděva dopis, ve kterém se na něj obracel přinejlepším jako na zástupce vlastní gubernie.

„Ignorujíc názory Ukrajinců, stejně jako jasně komunikovanou pozici Ruska, pokračuje politické vedení Ukrajiny tvrdohlavě ve snaze dosáhnout členství v NATO. Jako takzvaný argument přitom

naznačuje ruskou hrozbu ukrajinské bezpečnosti, o které dobře víte, že neexistuje a ani existovat nemůže,“ napsal Medveděv. V dopise Juščenkovi vyčetl také snahu o rozvolňování ekonomických vztahů s Ruskem, nedostatečně vřelé přijetí moskevského patriarchy nebo šíření „nacionalistické interpretace masového hladomoru v letech 1932 až 1933 jeho označováním za genocidu na ukrajinském lidu“.²

Juščenko svůj mandát neobhájil. V roce 2010 vypadl s pouhými pěti procenty hlasů hned v prvním kole voleb, které byly mezinárodními pozorovateli označeny za čestné. A po pěti letech od prohry v oranžové revoluci do úřadu nastoupil Viktor Janukovyč.

„Stejně jako Kučma si i Juščenko přišel hlavně nahrabat pro sebe a své lidi a na nás se zase zapomnělo,“ popisuje Igor na dálnici do Kyjeva.

„Ukrajina je jednou z nejbohatších zemí světa,“ upře na mě znovu pohled, když najedeme na krátký úsek bez výtluků. „Máme nejlepší černozem. Nerostné bohatství. Průmysl. Vzdělané a pracovitě lidi,“ vyjmenovává. „Ale všechno si to necháváme rozkrást.“

Chvilí mlčím a pak se zeptám, jestli to má řešení.

„Ať zvolíš, koho budeš chtít, tak tady stejně budou krást všichni,“ zakroučí Igor hlavou. „Sami se z toho nedostaneme. Ta kultura je v nás hrozně hluboko,“ pohodí rukama na volant. „Potřebujeme pomoci zvenku. Stejně jako z toho pomohli vám, tak potřebujeme pomoci od Evropy změnit tohle myšlení i my. Jediný rozdíl je, že my jsme v tom zůstali mnohem déle.“

Přemýšlím, jestli si Igor západní instituce příliš neidealizuje. Těžko očekávat, že by silní hráči z Evropské unie nechtěli vydělat na ukrajinské černozemi, nerostech i tehdejších víc než 45 milionech zdejších obyvatel. Obří cílovka pro západní zboží, i na úkor ukrajinských firem.

„Aspoň od nás ale budou ty suroviny kupovat. Teď je jenom rozkrádají,“ zhodnotí Igor.

Nejvýraznější zastánkyní evropského směřování je v roce 2011 Julia Tymošenko. Tu ale hned po usednutí Viktora Janukovyče do prezidentského křesla začala Bezpečnostní služba stíhat za zneužití pravomocí při podpisu smluv o nákupu ruského plynu v době plynové krize, kdy byla Tymošenko předsedkyní vlády. Očekává se, že ji Janukovyč bude chtít dostat do vězení za každou cenu, protože se jí bojí jako příliš silné politické protivnice. Její strana Vlast se ale i tak bije v průzkumech s Janukovyčovou Stranou regionů o první místo.

Vjíždíme do Kyjeva. Na Žitomirské přisedám na metro, které mě přiveze na hlavní nádraží. Nespornou dominantou historické nádražní budovy s vysokými klenutými stropy a pozlacenými lustry je gigantická zelená reklamní plachta, která přes celou stěnu naproti rozpisu vlaků láká před nádraží do malého McDonaldu.

Nechám na sebe nové místo chvíli působit. Jestli byly honosné nádražní budovy ještě před několika dekadami symbolem pokroku, rychlosti a propojení, plachta připomíná, že teď světu vládnou noví bohové. Jejich chrám je prý jenom sto metrů daleko. Venku je nesnesitelné horko a noční vlak do Moskvy mi jede až za dvě hodiny. Nechám se zlákat do McDonaldu.

* * *

Z vlaku koukám, jak na malém nádraží poblikává jediné oranžové světýlko. Zbytek ulice o pár domech je ponořený do tmy. Vlak ani nezastavuje, těžko čekat, že by tu chtěl někdo nastoupit nebo vystoupit. S postupující tmou vidím ve skle čím dál méně toho, co je venku, a stále zřetelněji svůj vlastní odraz.

Sedím ve vlaku už druhý den. Nejdřív z Kyjeva do Moskvy, tam přesun po okružní lince metra z jihozápadního Kyjevského nádraží na severovýchodní Jaroslavské a odtud dál na Sibiř. Kraji na je den od dne pustější. Poslední osvětlené město jsem viděl z okna vlaku asi před hodinou, pak už jen postupně padala tma

na nekonečné březové háje, mezi kterými se občas ukázala travnatá pláň. Možná neobdělávané pole, možná prostě jen step.

Doma jsem si občas přával víc míst, kde nesvítí světla, kde na mě po pár kilometrech nečeká další vesnice. Tady vypadají shluky dřevěných, často ne úplně dobře stavěných domů jako opevnění, které se společně brání náporu nekonečné tmy. Zatímco doma mám občas pocit marnosti z toho, že člověk krajinu plně ovládl, tady cítím spíš strach bytosti, která je přírodě vydaná napospas.

Ani vesnické pevnůstky přitom často nezabrání vítězství divoké přírody. Obce tu posledních dvacet let zanikají po tisících. Mladí odchází do měst, staří poumírají. Co zůstane, to lidé vyrabují, keře a stromy zarostou, déšť a sníh stráví svými žaludečními šťávami.

Od nekončící potemnělé pustiny se vším tím, co se tu prohání, mě odděluje jen vnější plášť karoserie vagónu.

„Prosím tě, nemáš oheň?“ ozve se najednou od dveří do chodbičky a já sebou škubnu. Ve dveřích stojí muž s lahví piva v ruce, cigaretou mezi prsty a lehce přiopilým výrazem.

Prohrabu se batohem a podám mu zapalovač. „Dáš si taky?“ natahuje ke mně krabičku. Kývnou a jdu s ním do chodbičky mezi vagóny.

„Jsem z Česka, nerozumím všemu,“ říkám opatrně, když na mě začne mluvit.

V tu chvíli se rozzáří. „A znáš ruský šanson?“ zeptá se.

Zavrtím hlavou.

„Jmenuju se Dima, jak ty?“ podává mi ruku a z přehrávače pouští zvláštní směs tónů, do které se ozve mužický hlas.

*Chodník se na mě dívá,
nabízí lahev piva.
Horko je k zbláznění
a zápas prohrál Zenit.
Kamarád ve vězení,*

*nálada na hovno,
všechno mě rozčiluje.
Kdepak jsi, ženo moje?
Kde jsi, hurikáne?
Paprsek, mořský vánek.
Kde jsi, má noho,
díky níž můžu stát?*

„Alexej Rozenbaum. Je v tom všechno, co je v životě důležité,“ říká Dima a uznale pokyvuje hlavou. „Dáš si pivo?“ zeptá se. Vzdávám se myšlenek na noční krajinu za oknem.

Průvodčí už sice usínala na posteli ve svém kupé, ale ještě jsem od ní za 30 rublů dostal lahev Žigulovského. Nezlobila se.

Když si stoupneme zpět do chodby, na Dimovi je vidět, že se chce zeptat na něco důležitého.

„Kolik se dá v Česku vydělat?“ ptá se mě. Pokrčím rameny a zkusím nějaké číslo.

„A dokázal bys mi pomoci s vízy?“ nakousne nejdřív, hned ale stočí rozhovor jinam. „Máme největší zásoby plynu, ropy a nerostů. Jenže se všechno rozkradlo, fabriky se zavřely a lidi zůstali chudí,“ napije se piva.

* * *

Na tumeňském nádraží vlak zastavuje po čtvrté hodině odpoledne. Krajina se naposledy zvlínila ráno, když jsme projížděli Jekatěrinburgem. Podhůří Uralu tam odděluje evropské Rusko od jeho asijské části. Od té doby následuje jen nekonečná rovina – nebe je kdesi nahoře a člověk od něj jasně oddělený dole na zemi. Jestli v Řecku může člověk vyšplhat na Olymp a setkat se tam s bohy, na Sibíři rozhodně nemá kam lézt. Spíš se tu musí smířit s tím, že jestli se na něj někdo dívá, tak ho má neustále jako na dlani a více méně si s ním může dělat, co se mu zlíbí. Z pomyslení, že tu prakticky není

za co se skrýt, mě popadala nejdřív tíseň, a když jsem si na to trochu zvykl, vystřídala ji klidná odevzdanost.

I když je Ťumeň na úplném jihu Sibíře, jen asi dvě stě kilometrů od hranice s Kazachstánem, zároveň tudy vedou nejsevernější hlavní silnice v této části Ruska. Dál na sever už jsou jen menší města propojená regionálními cestami, často koncentrovaná kolem těžby ropy a plynu. Samotná Ťumeň se s objevením plynu a ropy v oblasti stala na přelomu 60. a 70. let minulého století hlavním centrem těžby těchto surovin v Rusku a po Moskvě zdaleka nejbohatším regionem země. Z celého Ruska i okolních zemí se sem lidé začali stěhovat ve velkém.

Na nádraží čeká na rozpáleném asfaltu na příjezd vlaku několik taxíků, maršrutky i staré autobusy. V horkém odpoledni se jen unaveně plní lidmi. Ve městě jich má žít půl milionu, ale ani na místě sloužícím jako hlavní spojka se světem jich moc nevidím.

Řidič bílého autobusu pokuřuje v kabině cigaretu a zrak upírá před sebe. Kouknu se stejným směrem, ale nic zajímavého nevidím. Ptám se ho, jestli mě dokáže přiblížit na křižovatku ulic Dzeržinského a Komsomolské.

„Sedni si,“ řekne mi nepřítomně, aniž by se na mě podíval nebo vyndal cigaretu ze rtů. Najdu si místo hned vepředu, abych se mohl doptávat, jestli už se blížíme k cíli.

V Rusku jsem vůbec poprvé v životě, třetí den, a většinu doby jsem strávil ve vlaku. Chvilí přemýšlím, jestli je náhoda, že bydlím zrovna na křižovatce ulic nesoucích název komunistické mládežnické organizace a revolucionáře, který založil sovětskou tajnou policii a následně stál za terorem během občanské války.

Autobus se rozjíždí. Centrální ulici Prvního máje protíná Leninova, Sovětská, 25. října. Na ulici Republiky vidím velkou Leninovu sochu. I když Putin v reakci na obviňování z revizionismu několikrát vysvětloval, že svou řeč v roce 2005 o rozpadu Sovětského svazu jako největší geopolitické katastrofě 20. století nemyslel jako volání po jeho obnově, postsovětská nostalgie tu očividně stále vládne.

Tehdy mi to ale nepřijde jako něco škodlivého. Sovětský svaz je pryč a zůstávají tu jen jeho duchové, postupně mizející zároveň s lidmi, kteří si tu dobu pamatují. Co z něj zůstalo, se časem rozpadne stejným způsobem, jakým se teď venku na ulici rozpadají opuštěné dřevěné patrové domky mezi novou zástavbou. Na Sibiři je hodně místa a jednodušší než dům bourat a na jeho místě stavět nový, je prostě zastavět jinou parcelu. Proč by to nemohlo být stejné s identitou místních, kteří si postupně budují novou, zatímco stará zaniká? O ruské duši se ostatně říkává, že je široká, přemýšlím, když projíždíme kolem billboardu lákajícího na práci v ropném průmyslu.

O chvíli později jede autobus kolem budovy Surgutněftgazu – největší ruské společnosti se sídlem mimo Moskvu a Petěrburg, v malém městě osm set kilometrů na sever od Ťumeně, které je obklopeno největšími ropnými poli v Rusku a jedněmi z největších na světě. O tisíc kilometrů dál na sever jsou v místech, kde už nežije vůbec nikdo, zase největší ruská naleziště plynu Yamburg a Urengoy. Od přelomu tisíciletí plní ruskou státní pokladnu obrovskými zisky, díky kterým se země začala po rozvratu v 90. letech stavět na nohy a dávala vzniknout střední třídě, na které může postkomunistické Rusko stát.

* * *

Nově postavené koleje by mohly být i poměrně luxusním hotelem. V pokoji mám okno od podlahy až ke stropu, vlastní balkón a pohodlnou manželskou postel.

„Za hodinu vyrazíme do města, jestli se budeš chtít přidat,“ nabízí mi na chodbě Giom, Francouz, který se sem stejně jako já vypravil na letní školu ruštiny. Kromě Gioma na mě pak venku čekají ještě další tři studenti z Francie, podle kterých je v Rusku budoucnost a naučit se jazyk znamená jistotu velmi dobře placené práce. Několik dalších má teprve dorazit.

K řece se jde jen pár minut kolem domu kultury Naftař, který tu vznikl v době ropného boomu a největšího rozvoje města na začátku 70. let. Pod mostem stojí rezavá potápějící se nákladní loď, z druhé strany se do břehu зарývají bagry.

„Staví se tu nová nábrežní promenáda, čtyři kilometry dlouhá,“ vypráví Naša, místní studentka, která nás jako mezinárodní studenty dostala na starost. Město se podle ní snaží investovat obrovské příjmy z ropy, aby se postupně stalo centrem vědy a technologií a dokázalo sem přivábit studenty nejen z celého Ruska, ale i ze zahraničí.

„Chceme být centrem výzkumu, Ťumeň má obrovský potenciál. Příští rok se tu začne stavět nový terminál letiště, abychom byli lépe propojení se zbytkem Ruska i světa, a vedení města se teď snaží přilákat i nové univerzitní obory, chtějí tu rozvíjet informační technologie nebo robotiku,“ vypočítává body, které si vzal za své i prezident Dmitrij Medveděv.

Medveděv se chtěl stát něčím podobným, čím byl Barack Obama pro Spojené státy – mladým a energickým prezidentem, který se snaží investovat do talentů a nových technologií. Hlavním projektem v této snaze bylo technologické centrum Skolkovo nedaleko Moskvy, pokus o ruský ekvivalent kalifornského Silicon Valley.

Zatímco Naša dál vypráví o plánech na rozvoj města, přiblíží se ke mně Simeon z francouzské skupiny. „Pořád říkám, že v Rusku je budoucnost. Ve Francii to zatím chápe málokdo, ale když ta země využije svůj potenciál, předběhne Evropu,“ spustí. Opatrně mu namítnu, že země pořád není právě svobodná. Všudypřítomná korupce odsud žene hlavně mladé talenty do zahraničí, a bez nich tento technologický rozvoj nepůjde.

„Není to jako v Evropě, musí to držet pevně v rukou, jinak se ta země rozpadne,“ nenechá se Simon rozhodit. „Ale říkám ti, že tady je budoucnost.“

* * *

„Jestli jsi chtěl poznat Rusko, tak Ťumeň není to nejlepší místo. Sibiř má úplně jinou identitu než zbytek Ruska,“ oznámí mi Irina, když se před půlnocí na chvíli setmí a my zajdeme do baru na pár seznamovacích drinků. Irina je menší blondýna s pronikavě modrými očima. Studuje politologii a francouzštinu a ještě přesně neví, co má v plánu se životem. Nejspíš to prý bude něco kolem ropy a plynu nebo kolem cestování a jazyků, možná oboje.

„Je to tu takový náš Divoký západ. Na Sibiř vždy přicházeli dobrodruzi, kteří chtěli rychle zbohatnout, nebo zloději, kteří se potřebovali ukrýt,“ vypráví nad sklenicí červeného z jihu Ruska.

„A ty jsi dobrodruh, nebo zloděj?“ upíjím opatrně vodku z namražené skleničky. Moje první vodka v Rusku. V podobných barech je prý vhodnější pít víno nebo koktejly, vodka je spíš pro buránky, ale musel jsem to vyzkoušet.

„Když něco chceš, tak si to občas musíš umět ukrást,“ sklopí Irina oči a hned nato se výrazně zasměje.

Před chvílí začal ve skoro prázdném klubu hrát DJ a do minuty se na barovém pultu objeví dvě dívky v bílých minisukních, tílkách a na vysokých jehlách. Rukama se drží vyleštěné stříbrné tyče zavěšené pod stropem jak madlo v tramvaji a chvíli se kolem sebe svíjejí.

„A co bys mi doporučila, abych poznal to opravdové Rusko?“ ptám se.

„Asi Petěrburg. To je nejlepší město v Rusku,“ odpověděla.

„Moskvu ne?“

„Moskvu rozhodně ne, nemám ji ráda. Stahuje se tam to nejhorskší z Ruska. Tady by ti lidi řekli, že hlavní město je Petěrburg,“ upije vína. „Ale já bych chtěla žít spíš někde na jihu. Jenže v Rusku na jihu nic dobrého k životu není,“ pokrčí rameny. „Občas jezdíme do Soči nebo na Krym, ale to není úplně na život.“

Podívám se za ni na parket, na který několik tanečnic vytáhlo od stolu zaskočeného hosta, kterému teď rozepínají košili. Dopiju zbytek vodky. Jedna z dívek přiskočí na bar k Simonovi a vtáhne ho taky do kola. Chvilí tančí, pak se vysmekne a sedne si k nám.

„To je neskutečný, nikdy jsem nic takového neviděl. Ve Francii by lidi na takhle oblečenou holku řekli, že to je...“ hledá Simon chvíli správné slovo. „Salope, salope... bitch!“

„No jasně. Francouzi musejí být vždycky decentní,“ obrátí Irina oči v sloup.

„Jdeme si zapálit?“ navrhu a opatrně se protáhneme kolem čím dál dravějších dívek. Dvě si všimnou kohosi na ulici a nalepí se na okno. Připaluju Irině a říkám, že tohle jsem taky ještě nikdy neviděl.

„Představ si, že se v Rusku narodí deset holek a deset kluků,“ upře na mě trochu ovíněný pohled. „Tři z těch kluků budou chlastat a nebudou k ničemu. Dva tě budou mlátit. Jednoho ušikanují v armádě a jeden spáchá sebevraždu, protože se zadluží kvůli podnikání a někdo mu ho sebere. Tak ti na deset přijatelných holek zbývají tři kluci. Tady musíš bojovat.“

* * *

Slunce zmizelo za obzor jen na pár hodin. Kvůli večírku se nám nepodařilo spát dlouho, a tak Simon pospával v ranní hodině ruštiny na lavici. Za oknem pražilo slunko a ve třídě bylo horko. Přisedl jsem si k němu a Francouzce Naomi. Na první hodině jsme dostali za úkol namalovat obrázek toho, jak vnímáme Rusko.

Chvíli jsme řešili medvědy, sovětskou vlajku, ale nakonec jsme namalovali lahev vodky ve tvaru Ruska, z jejíhož hrdla s nápisem Lukoil teče do Evropy ropa. Ze všech obrázků byl tenhle nejaktuálnější – ostatní měli rudé hvězdy, medvědy a srpy s kladivem.

Naše průvodkyně Nad'a při prezentaci působí trochu zaraženě, ale snaží se usmívat. „To nevidíte v Rusku nic dobrého?“ ptá se nejistým hlasem. Všichni mlčí, nikdo neví, jak reagovat.

„Vždyť Rusko dostalo člověka do vesmíru. Máme slavnou literaturu, umění,“ vyjmenovává Nad'a. „Proč tu vidíte jen vodku, ropu a medvědy?“

Napadne mě, že jsem do Ruska jel právě kvůli tomu, abych tu viděl i něco jiného. Zatímco v Česku se od pádu východního bloku všechno otočilo o 180 stupňů, Rusko se dlouho topilo ve vlastních problémech a nikdo si na něj nevzpomněl, dokud se neřešila právě ropa, plyn nebo vodka. Jiné zprávy na Západ moc neproudily. Nikdo z nás studentů moc nevěděl, jestli se tu za posledních dvacet let objevili noví spisovatelé, co se děje s ruským vesmírným programem nebo jak si Rusové vedou v jiných sportech, než je hokej. Rusko prostě přestalo být téma.

Všichni mlčí. Nad' a mávne rukou a pokračuje v přednášce.

Po hodině se jdeme projít k mostu zamilovaných, na který místní věší visací zámky na znamení toho, že jejich láska zůstane pevná jako kus železa. Přemýšlím, kolik lásky most snese, než se pod ní sesune do řeky. Po té zrovna pluje starý bílý parník, na březích se radlice bagrů dál zarývají do svahu. Řeka zaříznutá do krajiny představuje široko daleko jediný krajinný reliéf.

„Ta hodina byla docela drsná. Vůbec jsem nevěděl, co na to odpovědět,“ říká mi Simon. „Rusko má přece ekonomiku velkou asi jako Itálie. A o té si taky všichni myslí, že to jsou jen špagety a pizza,“ zagestikuluje něco ve snaze napodobit Italy. „Rusko se možná ještě projeví, ale teď prostě trendy udávají Německo nebo Amerika nebo Korea. Musí se prvně snažit, ne jenom vyžadovat respekt,“ zakroučí Simon skoro dotčeně hlavou.

Pád supervelmoci do pozice země vnímané přinejlepším jako zásobárna ropy, vděčných manželek pro bohaté cizince a opilých mužiků musel být poměrně tvrdý, zamýšlím se nahlas. „Bude jim chvíli trvat, než se s tím smíří,“ zhodnotím.

„My jsme se taky museli smířit s tím, že se vzdáme kolonií. Stejně jako Británie. Bez takové transformace se nikam nedostanou. Vždyť to je něco úplně přežitého,“ řekne.

Pokývám hlavou s tím, že Medveděv by mohl se svou snahou o investice do technologií a omezenou chutí prosazovat se na mezinárodní scéně pomocí zbraní poměrně dobře provést Rusko ven

z těchto uražených nálad a nastartovat budování nové identity země. Ta by mohla zisky z fosilních surovin investovat do toho, aby se stala centrem inovací.

Před rokem byl ruský prezident na návštěvě amerického Silicon Valley a Stanfordovy univerzity. „Chtěl jsem na vlastní oči vidět, jak se rodí úspěch a jak se roztáčí byznys,“ prohlásil Medveděv před sálem plným vědců a inovátorů, očividně nadšený ze společnosti lidí, kterým se chtěl podobat. Fotografie, na kterých se prochází centrálou společnosti Apple v doprovodu svého tehdejšího idolu Steva Jobse, působí dnes surreálně.

Medveděv ve své řeči slíbil, že už za pár let bude mít přístup k vysokorychlostnímu internetu aspoň 90 procent obyvatel Ruska. „Naši občané tak budou moci číst a sledovat domácí i zahraniční informační kanály, což bude garantovat svobodu slova v naší zemi.“ Mluvil i o tom, že většina nových pracovních míst v Rusku bude v příštích letech budována v technologických odvětvích a ekonomický růst bude hnán modernizací a inovacemi.³

Jakmile slíbil reorientaci na moderní odvětví a požádal shromážděné v sále o pomoc s budováním nové ruské ekonomiky, dodal, že je Rusko také připraveno zlepšovat svůj nedokonalý politický systém. „Chceme to ale dělat samostatně a bez poučování z vnějšku,“ pronesl k překvapení mnoha lidí shromážděných v sále. „Poslední dvě dekády se staly pro mnoho z nás zásadní a těžkou zkouškou. Proto si tak ceníme stability, které se nám podařilo dosáhnout. Bez stability není rozvoj možný.“

Právě stabilita spolu s bezprecedentním růstem ceny ropy v posledních letech zajišťovala tandemu Putin-Medveděv poměrně velkou popularitu. Prezident ve své kalifornské přednášce zmínil i to, jak velkou radost v Rusku vyvolalo loňské zastavení populačního úbytku, a to téměř po dvaceti letech. Stejně tak se s nástupem Medveděva začala dostávat na dřívější čísla průměrná doba dožití, která po rozpadu impéria spadla o pět let.

Zatímco Putin byl považován za člověka, který dokázal zemi stabilizovat, do Medveděva si rychle rostoucí střední třída začala vkládat naděje na návrat k důstojnému životu, ve kterém by už nešlo jen o přežití, ale reálné začlenění se do Evropy. Sociologické agentury začaly ostatně ukazovat, že se popularita Medveděva rychle přibližuje k té Putinově.

„Vzdát se velikosti může bolet. Ale v době internetu a propojeného světa se už nejde vracet zpátky,“ říká Simonovi. „Když dost velké množství lidí zažije stoupající životní úroveň, hodí impérium za hlavu.“

* * *

Ne každý byl ale ze stoupajících preferencí prezidenta Medveděva nadšený. Jeho popularita se poprvé významně přiblížila popularitě tehdejšího premiéra Vladimira Putina v roce 2010, kdy činnost obou politiků schvaloval prakticky stejný počet lidí. Hlavně se ale ukázalo, že pro oba je ve volbách na podzim roku 2011 připraveno hlasovat zhruba stejně voličů.⁴

Putin byl od začátku své vlády zvyklý na extrémně vysoká čísla podpory, která po nejisté éře Borise Jelcina najednou přesahovala nevídaných 80 procent. Každé zhoupnutí své popularity vnímal s nelibostí.

Jeho spolupracovníci tak během let vypracovali složitý systém zadávání otázek a zkeslování výsledků, aby čísla sociologických agentur vždy ukazovala Putina jako nejoblíbenějšího politika v zemi. Když ho začal Medveděv dohánět, Putinovi spolupracovníci přikázali agenturám blízkým Kremlu prostě nezveřejňovat výsledky. I když tehdy podobná čísla vycházela více agenturám, publikovalo je jen nezávislé Centrum Levada sociologa Jurije Levady. Ten původně vedl jednu ze dvou hlavních sociologických agentur v zemi, Všeruské centrum pro výzkum veřejného mínění (VCIOM), ale odmítal chodit do Kremlu na pravidelná plánovací

setkání, čímž o svou pozici přišel. Založil si proto vlastní nezávislou agenturu, díky které dále existovala poměrně spolehlivá data o náladách v ruské společnosti.⁵

Dmitrij Medveděv svou stoupající popularitu vnímal a postupně se snažil v mezích mocenského tandemu stále víc osamostatnit. V létě 2011 tak vrcholila na veřejnost jen občas prosakující válka mezi dvěma mocenskými skupinami.

Medveděv se za podpory liberálních kruhů v Kremlu rozhodl jít do voleb na druhé prezidentské období. Za jeho pokusem o návrat stáli částečně lidé z okolí rodiny prvního postsovětského prezidenta Borise Jelcina, jednak právě liberálové, například otec ruské privatizace Anatolij Čubajs nebo Alexandr Vološin, bývalý šéf prezidentské kanceláře Borise Jelcina i Vladimira Putina. Hlavním stratémem Medveděvova pokusu o druhý mandát se stal člověk, který předtím skrze zakládání různých proputinských politických stran a hnutí prakticky vybudoval hlavní opěrné sloupy Putina režimu. Tím byl Vladislav Surkov.

Mezi Medveděvem a Putinem panovalo už delší čas napjaté ticho – liberální Medveděv se v duchu doby naladil na stále demokratičtější smýšlející a rychle rostoucí městskou střední třídu. Tu reprezentovaly hlavně dva projekty. Ve společensko-politické oblasti to byl vznik liberální televizní stanice Dožd'. V technologicko-podnikatelské zase Medveděvův projekt inovačního centra Skolkovo.

Redakce televize Dožd' sídlila od vzniku stanice v roce 2010 na Krasnem Oktjabru, v bývalé továrně přetvořené na jeden z nejvíce hip uměleckých a obchodních prostorů v Moskvě. Komplex se nacházel na ostrově řeky Moskva pár minut od Kremlu.

Ve stejné době se na Krasnyj Oktjabr přesunul i dříve poměrně nenápadný Alexandr Vološin. Po práci pro Jelcina i Putina si tu nyní jako Medveděvův člověk zřídil kancelář, ve které se stýkal s představiteli moskevské inteligence. Sbíral od nich nápady, jak by měla vypadat nová politická síla a kdo by za ní mohl stát.

Když nabíral na jaře 2011 projekt nové politické síly obrátky, objevil se na Krásném Oktabru i sám Medveděv. Cílem nebyla návštěva jeho vyslance pro styk s liberály, ale setkání s hlavním hnízdem liberálního myšlení v Rusku – s redakcí televize Dožd'.

Medveděv v redakci působil v podobně extatickém a nervózním rozpoložení, jako když začínal svou přednášku ve Stanfordu. Nebylo jasné, zda je víc nadšený Medveděv z toho, že se dostal mezi hlavní představitele třídy, kterou si tak chtěl získat, nebo novináři Doždě tím, že mají ve své poměrně malé redakci ruského prezidenta. Každopádně tím tak začal rok nesmělých pohybů mezi novými mladými liberálními elitami a mocí.

Slovem doby byl startup a imperativem pro moderního politika bylo zaměřit se na technologie a inovace. Medveděv byl okouzlen kultem mladého a energického prezidenta Baracka Obamy, který se dostal do čela Spojených států teprve před dvěma lety. Chtěl se stát jeho ruskou alternativou, které budou stovky tisíc lidí tleskat ke zvolení na Maněžném náměstí před moskevským Kremlem.

„Když člověk nevidí v zemi možnost pro naplnění svého talentu, má právo odjet. Takové lidi tu nejde udržet rozkazem. Můžeme ale pracovat na tom, aby naši mladí, naši byznysmeni a inovátoři měli dobré podmínky pro svou práci,“ vykládá Medveděv a dodává, že přesně kvůli tomu založil centrum Skolkovo.

Když nakonec padne otázka, co bude Medveděv dělat po konci svého mandátu, odpoví, že nebude snadné najít si práci jako bývalý prezident. „Je mi jasné, že si ji najdu, i když ještě nevím, jaká bude,“ vykládá opřený v křesle. Zatím nepřiznává, že jeho myšlenky míří k tomu, aby tento mandát nebyl poslední.

* * *

Nad rozpáleným městem bylo ticho, jen vítr od řeky Irtyš sem nahoru občas přinesl trochu svěžího vzduchu. Pevnost Tobolský kreml byla spolu s městem Tobolsk založena v době, kdy britští

a španělští kolonialisté stavěli první osady u východního pobřeží Ameriky. Ruští objevitelé tehdy vyráželi na východ, kde proti nim stály domorodé kmeny a pozůstatky tatarsko-mongolských chanátů.

Spolužáci se procházeli pevností, unavení po dlouhém dni. Abychom se dostali do nejbližšího města od Ťumeně, museli jsme vstát brzy ráno, protože nás čekalo 250 kilometrů.

Tobolsk byl kdysi centrem ruské Sibiře a odrazovým bodem pro cesty ještě dál na východ. Později sloužil i jako přechodné vězení pro vyhnance putující ze západního Ruska na Sibiř.

„Kdyby Dostojevského neposlali na Sibiř a dali ho rovnou popravít, co by bylo vlastně Rusko bez něj?“ ptám se Julie, která sleduje nekonečnou rovinu před námi. Druhý rok studuje informatiku a ve volném čase pomáhá se zahraničními studenty. Chvilí mlčí.

„A co by byl Dostojevský, kdyby několik dní nečekal v cele na smrt a pak nestrávil osm let na Sibiři?“ otočí se na mě. Nezbyde mi než pokývat hlavou. Koukám na nekonečnou rovinu. Velké věci často rostou na velkém utrpení.

„Co udělal život na Sibiři s tebou?“ zeptám se.

„Ještě mě tu nikdo k smrti neodsoudil, takže to tak hluboké nebude,“ zasměje se. „Nemám ráda, když si někdo stěžuje,“ pokračuje po chvíli. „Když chceš být špičkový vědec, tak v Rusku můžeš. Když chceš být kosmonaut, taky můžeš. Jestli chceš hodně peněz, jdeš pracovat třeba do ropného průmyslu. Když se chceš přestěhovat do Moskvy, žít ve velkém městě a chodit na večírky, tak jdeš studovat třeba informatiku,“ vyjmenovává s tím, že může létat do celého světa. Její kamarádi se ostatně odstěhovali žít do Goa v Indii, pracují na dálku a mají pohádkový život. „V Rusku prostě můžeš všechno. Není si na co stěžovat.“

„Jak dlouho si myslíš, že se tu bude tesknit po Sovětském svazu?“ ptám se.

„Je to naše minulost, zůstane s námi vždy. Časem se ale začnou objevovat i další úspěchy a noví hrdinové a ti postupně přirozeně

nahradí ty staré,“ odpoví Julie. Sama prý už tři roky chodí na Den vítězství, kdy se připomíná porážka nacistického Německa, s portrétem svého dědy, který v druhé světové bojoval.

Pochody na Den vítězství pod vytištěnými fotkami příbuzných, kteří v ní padli, vymyslel v roce 2007 tumeňský předseda Rady veteránů Gennadij Ivanov.

„Před týdnem se mi zdálo, že stojím na pódiu na centrálním tumeňském náměstí, kolem mě procházejí vojáci i obyčejní lidé a všichni nesou portréty veteránů druhé světové války. Obří dav. Byl to ohromující pohled,“ vysvětlil Ivanov redaktorovi tumeňské mutace novin Komsomolská pravda a rovnou svolal obyvatele k prvnímu takovému pochodu. „Možná letos nepřijde ještě tolik lidí, ale rok od roku jich bude stále víc. Možná stojíme u pramene nové ruské tradice,“ hádal Ivanov a měl pravdu. Během let se pochody rozrostly i do dalších měst. Od roku 2012 jsou známy jako Nesmrtelný pluk.⁶ Od roku 2015 se jich účastní i Vladimir Putin.

„Podle mě je důležité myslet na naše předky. Bez minulosti nemůže být budoucnost, nebo ne?“ podívá se na mě tázavě. „Vždyť díky nim teď můžu studovat, jezdit po světě a budovat si svou vlastní budoucnost, protože žijeme v míru a ve své vlastní zemi,“ řekne Julie trochu přesvědčeněji.

Nic nenamítám.

* * *

„Už nikdy nebudu chtít pryč z města. Došlo mi tady, že miluju smrad aut,“ vykládá mi Simon, když scházíme po schodech do hudebního baru Knížka kousek od kolejí. Chtěli jsme vyrazit na víkend do přírody, a tak jsme o pár dní dřív přemluvili svého nového známého Vladimira, sociálního antropologa zkoumajícího domorodé kmeny na Sibiři, aby nás vzal na výpravu.

Když jsme vystoupili z autobusu pár desítek kilometrů za Ťumení, první hodiny jsme v lese potkávali staré bábušky sbírající

dřevo, houby nebo lesní plody, ale postupně jsme naráželi na stále neprůchodnější hradbu stromů a keřů, skrze kterou jsme se museli prosekávat mačetou. Výlet do přírody začal evropským očekáváním ohočené krajiny, krásných lesů a říčních meandrů – a skončil třemi dny utrpení v neustálém boji proti rojům komárů a napjatého vyčkávání, kdy si nás všimnou vlci nebo medvědi.

„Je to tady boj na život a na smrt s přírodou. Nikdy jsem si tolik necenil toho, že mě při chvilce nepozornosti nic nebude chtít zabít,“ odpovídám Simonovi a sedám si do starého křesla v rohu baru.

Na neomítnutých cihlových zdech visí fotky z místních akcí a koncertů mezi plakáty Doors, Beatles nebo Boba Marleyho. Ve volných místech jsou dřevěné police plné knih.

Vladimir nám v lese vyprávěl o sibiřských kmenech trávících celé dny jen putováním za potravou nebo o šamanech, kteří provlékají oblečení posedlého člověka dírami v totému, aby ho zbavili zlých duchů. Obrovské části Ruska zůstaly civilizací naprosto nedotčené, případně se v nich tu a tam setkají příslušníci domorodých národů s nepočetnými obyvateli základěn těžářských společností.

„Blbých pár dní nepohodlí a člověk si najednou začne cenit i toho, co mu ještě nedávno přišlo pod úroveň,“ usrkává Simon s labužnickým výrazem žigulovské pivo, zatímco se k nám přidávají Naomi a Giom.

„Když nemáš nic, tak oceníš i málo,“ přikývnu a nadhodím, že to bude asi důvod současné spokojenosti místních. Po banditských 90. letech jim bývalý šéf tajných služeb přinesl stabilitu a solidní růst. Byť často poměrně nevybíravými praktikami.

„Myslím si, že se lidi nejvíc porovnávají s tím, co měli oni sami dřív a co teď mají ostatní kolem nich,“ zapojí se Naomi, která ve Francii studuje politologii. „Rusko se otevírá světu, ekonomika roste. To musí místní nutně dovést k tomu, že budou chtít žít důstojně, bez korupce a manipulací,“ zhodnotí. V tu chvíli si všimnu, že se na nás od baru dívá kluk v kožené bundě s kulatou hlavou a zvláštním úsměvem. Mávnu na něj rukou, ať přijde k nám.